

## ТИПОЛОШКА АНАЛИЗА И МОДЕЛИ РЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ ТРАДИЦИОНАЛНЕ АРХИТЕКТУРЕ ГОРЕ У ФУНКЦИЈИ ПОСТИЗАЊА СОЦИОЕКОНОМСКЕ ОДРЖИВОСТИ

TYPOLOGICAL ANALYSIS AND REVITALIZATION MODELS OF THE TRADITIONAL ARCHITECTURE OF GORA FOR THE PURPOSE OF ACHIEVING SOCIOECONOMIC SUSTAINABILITY

### Награђени мастер рад

Годишња Награда „Милорад Мацура“ за најбољи мастер рад у области Архитектуре и урбанизма одбрањен у 2024/25. години

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици – Факултет техничких наука, Мастер академске студије Архитектура

Кандидаткиња: Веснера Шерифи

Менторка: др Саја Косановић, редовни професор

Традиционална архитектура Горе представља значајан, али истовремено и угрожен сегмент градитељског наслеђа ширег простора Шар-планине. Обликована у сложеном међуодносима природних услова, локалних материјала, економских пракси и образаца становања условљених културом, горанска кућа се може тумачити као просторно-временски запис начина живота, друштвених односа и колективног идентитета једне заједнице. Традиционални објекти Горе, настали у специфичном планинском контексту применом локалних градитељских техника, данас су изложени процесима који воде ка губитку њихових суштинских вредности. Полазиште мастер рада заснива се на разумевању важности очувања традиционалне горанске архитектуре као питања које превазилази уске оквире конзерваторског приступа, интегришући архитектонску вредност са савременим друштвеним и развојним потребама заједнице.

Рад је усмерен ка типолошкој анализи традиционалних стамбених и помоћних објеката у селима Горе, са циљем да се испита на који начин се просторне, конструктивне и обликовне вредности ове архитектуре могу очувати и активирати у савременим условима. Основни идентификовани проблем јесте раскорак између високих културно-идентитетских вредности наслеђа и све израженије немогућности његовог опстанка у друштвено-економској реалности обележеној депопулацијом, старењем становништва, слабљењем локалне привреде и непланским трансформацијама простора. Уместо да се третира као статичан, непроменљив артефакт, у овом раду је традиционална горанска кућа позиционирана као адаптиван тип, способан да у условима пажљиво вођене ревитализације поново постане носилац живота, рада и локалног развоја.

Истраживање је засновано на комбинацији теренског документовања, анализе архивске и библиографске грађе, морфотиполошке анализе, усмених сведочења мештана и аналитичко-пројектантског поступка. Мешовити приступ омогућио је да се традиционална архитектура Горе сагледа истовремено као просторни систем, као грађевинска

пракса и као културни образац. Анализа обухвата положај и морфологију насеља, организацију основа, вертикалну структуру кућа, однос пуног и празног, материјализацију, конструктивне системе, као и улогу полуприватних и прелазних простора, попут ајата, чардака и трема. Управо кроз ову вишеслојну анализу издвајају се стални типолошки елементи, као и они сегменти који показују одређени степен флексибилности у процесу адаптације, што представља кључну основу за даљи пројектантски рад.

Теоријски оквир рада ослања се на савремено разумевање ревитализације као процеса који не подразумева само физичку обнову објекта, већ и његово поновно враћање у живот заједнице у складу са принципима социоекономске одрживости. У том смислу, ревитализација се заснива на критеријумима аутентичности, просторног континуитета, функционалне оправданости, локалних ланаца вредности, енергетске и материјалне рационалности, као и могућности да се у обновљеним структурама покрену програми који имају реално упориште у месту.

Пројектантска операционализација истраживања извршена је кроз пет одабраних објеката у горанском селу Крушеву. Сваки од њих се третира као засебан типолошки и програмски случај, али истовремено и као део шире, интегрисане просторне целине. Кендоска кућа ревитализована је као мали мотел; Ганијинска кућа као интерпретацијска кућа и простор за изнајмљивање; Абидиноска кућа као породична млекарска радионица са школом кулинарства и дегустацијом; Ештрефоска воденица као етно-музеј са павиљоном – анексом; Мустафинско „мађинче“ реконструисано је као радионица горанских ношњи. Овако дефинисане намене проистекле су из пажљивог читања структуре, степена очуваности објеката, њихове позиције у селу и могућности да подрже различите облике мале локалне економије засноване на традицији.

Појединачне интервенције повезане су у целину кроз концепт „Kruševo loop“, који подразумева јединствену пешачку интерпретативну руту и мрежни модел организације. На тај начин, ревитализација се сагледава



како на нивоу појединачних објеката, тако и на нивоу њихове повезаности, чиме се формира оквир за интегрисано деловање различитих садржаја. Предложени приступ омогућава да се појединачне адаптације међусобно допуњују и остварују заједничку функционалну стабилност. Управо у мрежној логици настаје и предлог развојног модела који би, уз локална прилагођавања, могао бити применљив и у другим насељима Горе.

Архитектонски језик предложених интервенција заснива се на принципу минималне и реверзибилне интервенције и јасном разликовању савремених слојева у односу на постојећу структуру. Савремени елементи се уводе као дискретан слој интерпретације који омогућава да се простор прилагоди новим потребама, а да се при томе не изгубе његова логика, мера и аутентичност. Тиме се успостављају континуитет и прецизно одмерен однос између наслеђене и нове фазе развоја, избегавајући радикалне трансформације које би довеле до губитка типолошких својстава.

Научни и практични допринос рада огледа се у неколико равни. Пре свега, рад доноси систематизован и аналитички јасно постављен увид у типолошки логос горанске куће, што представља значајан допринос недовољно истраженом пољу традиционалне архитектуре Горе. Истовремено, рад нуди применљиве моделе ревитализације, засноване на локалним ресурсима, реалним програмским претпоставкама и контекстуално осетљивом архитектонском приступу.

Слика лево:

- 1 – Абидиноска кућа – новопројектовано стање – фасаде
- 2 – Кендоска кућа – новопројектовано стање – фасаде
- 3 – Кендоска кућа – визуелизација
- 4 – „Kruševo loop“ – пешачка интерпретативна рута
- 5 – Мустафинско „маћинче“ – интеграција затечених зидова и нове структуре
- 6 – Ганијинска кућа – новопројектовано стање – фасаде
- 7 – Ештрефоска воденица – новопројектовано стање – основа, пресеци, фасаде
- 8 – Ештрефоска воденица – визуелизација

У закључку, мастер рад афирмише став да традиционална архитектура превазилази оквир пасивног наслеђа и може да постане активан носилац савремених функција, под условом да се њено тумачење и трансформација заснивају на типолошкој прецизности, културној осетљивости и стручној одговорности. У том смислу, рад се може сагледати као прилог истраживањима у области адаптивне поновне употребе и одрживог развоја руралних средина, са потенцијалом за ширу примену у сродним просторним и друштвеним окружењима, као и у оквиру проучавања улоге архитектуре у очувању и регенерацији идентитета.

др Саја Косановић, редовни професор, Универзитет у Приштини, Факултет техничких наука – Косовска Митровица, Архитектура